

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE İLKOKUL PROGRAMLARI (1870-1936)

Lütfi BUDAK*

Çiğdem BUDAK**

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilköğretim seviyesindeki okullara sıbyan mektebi, mahalle mektebi veya taş mektep adı verilmiştir. Temel amacı Kur'an, din bilgisi ve okuma yazma öğretmek olan bu mekteplerde en çok kullanılan öğretim metodu ezber olmuştur. Vakıflara bağlı olarak kurulan bu okullar Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde ihtiyaca cevap verebilmişlerse de ileriki dönemlerde değişen şartlara ayak uyduramamışlardır.

Sıbyan okullarının ıslahı konusu 19. yüzyılın başlarından itibaren gündeme gelmişse de; Osmanlı ilköğretim sisteminin özellikle 1870'li yıllardan itibaren büyük değişimlere uğradığını söylemek mümkündür. Bu doğrultuda sıbyan mektepleri iptidailere dönüştürülmüş; usul-i cedide (yeni yöntem) denilen modern öğretim yöntemleri ve öğrenci sırası, kara tahta, tebeşir, harita, yer küresi ve öğretmen kürsüsü gibi yeni birtakım ders araç-gereçleri kullanılmaya başlanmıştır. 1869'da kabul edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'yle birlikte iptidailerin programına usul-i cedide ile elifba, Kuran-ı Kerim, tecvit, ahlak, ilmihal, yazı, hesap, tarih-i Osmanî, coğrafya, malumat-ı nafia gibi derslerin yer alması ve ilkokulun öğrenim süresinin dört yıl olması öngörülmüştür. Bu nizamnamenin ardından 1891'de şehir ve kasaba iptidaileri için üç yıllık, köy okulları için dört yıllık olmak üzere ayrı ayrı programlar hazırlanmıştır. Bu programlarda tarih, coğrafya, hesap, sarf-ı Osmanî, imla, kıraat, hüsn-i hat gibi dersler eklenmiş ve derslerin açıklamalarıyla birlikte konularına da yer verilmiştir. Bu yönüyle bu programları ilk ayrıntılı ilkokul programları olarak nitelendirmek mümkündür.

1913'te ise Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu (İlköğretim Geçici Yasası) ile birlikte ilköğretimde yeni düzenlemelere gidildiği görülmüştür. Bu doğrultuda ilkokulun öğrenim süresi arttırılarak altı yıla çıkarılmıştır. Bu kanun uyarınca hazırlanan Osmanlı'nın son ilkokul programları 1913, 1914 yıllarına aittir. Bu programlarda ilk kez elişleri ve resim, müzik, beden eğitimi ve sağlık bilgisi gibi yeni dersler konulmuştur ki bu o dönem Osmanlısı için önemli bir adım olarak görülmelidir. Ayrıca dönemin genel yapısı itibarıyla eğitimde millilik göze çarpmaktadır. Programdaki lisan-ı Osmanî, tarih, coğrafya gibi derslerle çocuklara vatan ve millet sevgisi verilmek istenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ise ilköğretime daha farklı görev ve anlamlar yüklenmiş; Cumhuriyetin niteliklerine uygun yurttaş yetiştirmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilköğretimde program geliştirme çalışmaları başlatılmış; ilk ilkokul programı 1924'te hazırlanmış; ardından 1926 ve 1936'da dönemlerin gereklerine uygun yeni ilkokul programları hazırlanmıştır. 1924 ilkokul programı daha çok geçiş programı niteliğindedir. Cumhuriyetin gereklerine ve niteliklerine uygun olarak hazırlanmış ilk ilkokul programı 1926 ilkokul programı olmuştur. 1926 ilkokul programında hayat bilgisi, yurt bilgisi gibi yeni dersler konulmuş;

* Arş. Gör.; Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Ibudak@adu.edu.tr.

** Tarih Öğretmeni, cigdem.budak@adu.edu.tr.

derslerin içeriklerinde de önemli değişimler yapılmıştır. Ayrıca programda; gözlem, araştırma ve inceleme gibi çağdaş eğitim-öğretim ilkeleri benimsenmiştir. 1926 programından sonra 1936'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilkelerine ayrıntılı bir şekilde yer verilerek ilkokul programına farklı bir içerik verildiği görülmektedir. Konuları ise 1926 ilkokul programındaki gibi ilköğretimin amaçlarına uygun şekilde düzenlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar ilkokul programlarının hazırlanışında genellikle dönemlerin siyasal, sosyal yapılarının ve ihtiyaçlarının yön vermiş olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda ilköğretimde program geliştirme çalışmaları sıkça gündeme gelmiştir.

Çalışmada; Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlayan ilköğretim reformuna Cumhuriyetle beraber ne gibi değişikliklerin ve ihtiyaçların yön verdiği ve bunun da programlara nasıl yansıtıldığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar ilköğretimdeki ve ilkokul programlarındaki gelişmeler ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, İlkokul Programı, Türkiye Cumhuriyeti.

PRIMARY SCHOOL PROGRAMS FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE REPUBLIC OF TURKEY (1870-1936)

Abstract

In the Ottoman Empire, the primary level schools had been called "Sıbyan Mektebi", local school or stone school. At those schools whose primary aim was to teach the Koran, education of religion and literacy, the most used teaching method had been memorizing. Although those schools established depending on foundations could meet the needs at the first periods of the Ottoman Empire, they couldn't keep pace with the changing situations.

Although the reform of the "Sıbyan Mektebi" had been the current issue at the beginnings of the 19th century, the Ottoman primary education system had undergone major changes especially since 1870s. In this process, the "Sıbyan" schools were converted into "İptidaiye"s; modern teaching methods called "usul-i cedide" (new method) and several new course materials such as desk, black board, chalk, map, globe and teacher lectern were begun to be used. With the Maarif-i Umumiye Regulation accepted in 1869, that courses such as usul-i cedide with elifba, Koran, tecvit, ethics, catechism, writing, calculation, history of the Ottoman, geography, knowledge of public works would take place and that the duration of primary education would be four years were proposed. After that regulation, different programs were prepared as three years for city and for town iptidais and as four years for rural schools. At those programs, lessons such as history, geography, calculation, sarf-ı Osmani, orthography, reading and calligraphy were added and subjects of the lessons were included as well as the explanation of the courses. Thus it is possible to qualify those programs as first detailed primary school programs.

With the Act of Tedrisat-ı İptidaiye, in 1913, the duration of the primary school was increased and it became six years. The last primary school programs of the Ottoman according to that law belonged to years 1913-1914. Courses such as handicrafts-art, music, physical education, health education were put into the program for the first time and at that time these changes

should be seen as an important step for Ottomans in that time. Also nationalism in education stood out as general character of the period. With courses like language of the Ottoman, history and geography, it was desired that patriotism and nationalism were instilled to children. In the early years of the Republic, the meaning of the primary education was changed and after all it was aimed to educate citizen who was appropriate for the qualifications of the Republic. Accordingly, the programs that complied with the requirements of the period was prepared in 1924, 1926 and 1936. The program prepared in 1924 was such a transitional program. The 1926's Program was the first program that had been prepared in accordance with the requirements of the Republic. In the content of this such courses as social sciences and civics were added into the program and significant changes were made in the contents of the courses. In addition, principles of modern education such as observation and research were adopted into the program. As for 1936, after the inclusion of the principles of the CHP the program then had a different content. Subjects of the program were arranged as appropriate to the goals of primary education like 1926 primary school program.

It is possible to tell that generally periodical political and social characters and needs shaped the preparation of the primary school programs from the latest periods of the Ottoman Empire and the first years of the Turkish Republic. Accordingly, program development works in primary education often became the main topic.

In the study, it has been aimed to reveal what kind of changes and needs directed the primary education reforms that started in the last periods of the Ottomans thanks to the Republic and how they were reflected in the programs. In this direction, in this study, advances in primary education, and primary education programs had been discussed from the late Ottoman to the early years of the Republic. In that context, descriptive research method has been used in that work.

Keywords: Ottoman Empire, the Primary Program, the Republic of Turkey.

Giriş:

Türkiye Cumhuriyeti'nde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da ilköğretime ayrı bir önem verilmiştir. Osmanlı'da ilköğretim seviyesindeki okullara sıbyan mektebi denilmiştir. Bu okulların temel amacı Kur'an, din bilgisi ve okuma yazma öğretmektir. En çok kullanılan öğretim metodu da ezberdi. Vakıflara bağlı olarak kurulan bu okullar Osmanlı'nın ilk dönemlerinde ihtiyaca cevap verebilmişlerse de ileriki dönemlerde değişen şartlara ayak uyduramamışlardır. Her mahallede bir tane bulunduğu için halk dilinde mahalle mektebi denilmekteydi. Çoğu taş binalardan yapıldığı için taş mektep adıyla da anılmıştır (Ergin, 1939: 69). Sıbyan okullarının belirli bir yönetmeliği, devletçe veya herhangi bir makamca düzenlenmiş bir öğretim programı bulunmamaktaydı (Unat, 1964: 7). Osmanlı ilköğretim sistemi ancak 1870'li yıllardan itibaren büyük değişimlere uğrayabilmiştir.

Bulgular:

1. Osmanlı İmparatorluğu'nda İlköğretimde Yenileşme Hareketleri

Sıbyan okullarının ıslahının lüzumu ilk olarak II. Mahmut devrinde anlaşılmaya başlanmıştır. II. Mahmut 1824'te *talim-i sıbyan* hakkında bir ferman yayınlanmıştır. Fermana; cehaletin kötülüklerinden ve çocukların okula değil çıraklığa verilmesinin zararlarından söz edilmiş; genç-ihtiyar herkesin İslam kurallarını öğrenmesi ve çocukların ergenlik çağına kadar okula gönderilmesi irade buyrulmuştur. Ayrıca fermana çocukların okula devamını sağlamak için dini ve hukuki yaptırımlar konmuştur (Kodaman, 1999: 58). Ancak II. Mahmut'un bu fermanı, ilköğretimi yaymak ve zorunlu hale getirmek dışında herhangi bir yenilik içermemektedir.

1847'de ise sıbyan okulları için bir talimat hazırlanmıştır. Bu talimat ilköğretimde yenileşme hareketini başlatan bir belge olmuştur. Talimata göre öğretim süresi 4 yıl olarak belirlenen sıbyan okullarının ders programı şöyledir: Elifba (Alfabe) cüzü, Amme cüzü ve diğer cüzler, Kur'an, Türkçe ahlak risalesi, Türkçe tecvit, ilmihal, Türkçe sözcüklerin okutulup yazdırılması, güzel yazı. Talimatta Türkçe'nin öğretimine önem vermeye başlanması ve yazının öğretilmesi dikkat çekicidir. Öğretimde taş tahta ve divit kullanılması da ilk kez bu talimatta önerilmiştir. Yöntem olarak alıştırma, tekrar ve ezber yapılacağı belirtilmiştir (Akyüz, <http://dergiler.ankara.edu.tr>). Hem ilkokul yönetmeliği hem de ilkokul programı niteliğindeki bu belge ile usul-i cedid (yeni yöntem) hareketi resmen ve belirgin bir şekilde başlamıştır denilebilir (Binbaşoğlu, 2005: 469).

1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayınlanmıştır. Nizamnameye göre ilkokulların programında usul-i cedide ile elifba, Kur'an-ı Kerim, tecvit (Kur'an okuma tekniği), ahlaka müteallik resail (ahlak risalesi), ilmihal (İslam dininde davranışlar), yazı talimi, muhtasar fenn-i hesap, muhtasar tarih-i Osmanî, muhtasar coğrafya, malumat-ı nafiayı cami risale (pratik bilgiler) gibi derslerin yer alması ve öğretim süresinin 4 yıl olması öngörülmüştür (Özalp, 1982:166). Bu nizamname ile ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olarak Osmanlı eğitim sisteminin ilk ayrıntılı planı yapılmış, eğitim devletin önemli bir görevi olarak görülmüştür (Gök, 1999: 4). İçeriğine bakıldığında devletin ilköğretimi tüm imparatorluğa yaymak ve öğrenim çağına gelmiş her çocuğa asgari bir eğitim vermek istediği anlaşılmaktadır. Okutulacak dersler açısından ise; dini ve dünyevi bilgiler arasında denge kurulmuş, hatta ikincisine ağırlık verilmiştir (Kodaman, 1999: 63). Bu nizamname ile birlikte ilkokulların programına ilk kez hesap, tarih, coğrafya gibi derslerin girdiği görülmektedir.

Bütün bu gelişmelerin ardından Osmanlı ilköğretimi asıl değişimi 1870'li yıllardan itibaren yaşamaya başlamıştır. Bu doğrultuda sıbyan mektepleri zamanla iptidailere dönüştürülmüş; modern eğitim öğretim yöntemleri ve ders araç gereçleri kullanılmaya başlanmıştır. İlk kez bu tarihlerden itibaren öğrenci sırası, kara tahta, tebeşir, harita, yer küresi, öğretmen kürsüsü gibi ders araç gereçleri ilkokullara girmeye başlamıştır (Akyüz, 2005: 192).

Bu değişim üzerine 1891'de şehir ve kasaba ilkokulları ve köy okulları için ayrı ayrı programlar hazırlanmıştır. İlk ayrıntılı program olarak nitelendirilebilecek bu programlara göre ilkokulların haftalık ders çizelgeleri tablo 1 ve tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 1: Dersaadet ve Kasabat İptidai Mekteplerine Mahsus Müfredat Programı

<i>Dersler</i>	<i>1. yıl</i>	<i>2. yıl</i>	<i>3. yıl</i>
Elifba	12	0	0
Kur'an-ı Azimü'ş-şan	12	6	5
Tecvid	0	2	2
İlmihal	2	3	3
Ahlak	0	2	2
Sarf-ı Osmanî	0	0	2
İmla	3	3	2
Kıraat (Okuma)	3	2	1
Mülahasas Tarih-i Osmanî	0	0	2
Muhtasar Coğrafya-yı Osmanî	0	2	2
Hesap	1	2	2
Hüsn-i Hat	1	2	2

(Mahmud Cevad, 2002: 278)

Tablo 2: Taşra Köy Mekteplerine Mahsus Ders Cetveli

<i>1. Sene</i>		<i>2. Sene</i>	
12	Elifba-yı Osmanî	6	Kur'an-ı Kerim
12	Ecza-yı Şerife (Kur'an cüzleri)	3	İlmihal
6	Hesab-ı zihni	2	Hesab-ı zihni
		3	Kıraat
		2	Hat

3. Sene		4. Sene	
5	Kur'an-ı Kerim maa Tecvid	5	Kur'an-ı Kerim maa Tecvid
3	İlmihal	3	İlmihal
3	Hesap	3	Hesap
3	Kıraat	3	Kıraat
2	Hat	2	Hat ve İmla

(Mahmud Cevad, 2002: 288)

Tablo 1 ve 2'de görüldüğü gibi şehir ve kasaba ilkokulları 3 yıl, köy okulları 4 yıl olarak belirlenmiştir. Bu programlarda ilk defa tarih, coğrafya, hesap, sarf-ı Osmanî, imla, kıraat, hüsn-i hat gibi dersler eklenmiş; ayrıca derslerin konuları ve açıklamalarına yer verilmiştir. Örneğin; tarih dersinde Ertuğrul Gazi'den Sultan Abdülaziz'e kadar Osmanlı padişahları; coğrafya dersinde ise Osmanlı'nın iklimi, sınırları, dağları, gölleri, ziraatı, ticareti, madenleri, nüfusu vs. anlatılacağı belirtilmiştir. Bu yönüyle programları ilk ayrıntılı program olarak nitelendirmek mümkündür. Şehir ve kasaba ilkokulları programında olmasına rağmen köy okulları programına Osmanlı tarihi ve Osmanlı coğrafyası gibi dersler konulmamış; ancak konularına kıraat dersi içinde yer verildiği görülmüştür.

1904'te II. Abdülhamit döneminde yapılan bir düzenlemeyle milli ve insani kültürün iki temel dersi olan Osmanlı tarihi ve coğrafyası derslerinin programlardan çıkarıldığı görülmektedir (Koçer, 1991:128-129; Unat, 1964: 40). II. Abdülhamit'in istibdat (baskı) rejimine rastlayan bu yıllarda tehlikeli dersler arasında görülen tarih ve coğrafya gibi derslerin önce saatleri azaltılmış sonra da bu dersler programdan tamamen çıkarılmıştır. Bunların yerine ise İslamcılık politikası sonucu din ve ahlak derslerinin saatleri arttırılmıştır. Ancak Meşrutiyetin 1908'de ikinci kez ilanının ardından bu dersler programa tekrar konulmuştur.

1913'te de Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati (İlköğretim geçici yasası) kabul edilmiştir. Bu kanun ile ilköğretimde yeni düzenlemelere gidilmiş; ilköğretimin süresi 6 yıl olarak belirlenmiş ve zihinsel becerileri geliştirmek ve herkese gerekli olan bilgileri kazandırmak amaçlanmıştır. Kanuna göre ilkokullarda okutulacak dersler ise şunlardır: Kur'an-ı Kerim (Müslümanlara), malumat-ı diniye (gayr-i müslimlere kendi dinleri hakkında), kıraat ve hat, lisan-ı Osmanî, coğrafya, hesap, hendese, tarih, eşya dersleri, malumat-ı tabiiye ve tatbikatı, hıfzısihha, malumat-ı medeniye ve ahlakiye ve iktisadiye, el işleri ve resim, gına (ilahi ve vatani manzumeler), terbiye-i bedeniye ve mektep oyunları, talim-i askeri (erkeklerle), idare-i beytiye ve dikiş işleri (kızlara) (Özalp, 1982: 87). Bu yasa ilköğretime uygulanabilir bir sistem

getirmiştir. Bu yüzden geçici olmasına rağmen, zaman içinde bazı değişiklikler yapılsa da 1961 tarihli İlköğretim Eğitim ve Öğretim Yasası'na kadar yürürlükte kalmış, 48 yıl süreyle Türk ilköğretim sisteminin yasal omurgasını oluşturmuştur (Çağlar, 1999: 129). Çünkü kanun ilköğretimi birçok yönden ele almış ve esaslı yenilikler içermiştir. Her şeyden önce ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğu kabul edilerek tamamen devletin sorumluluğu altına alınmıştır. Bunun yanı sıra kanunun gerekçelerinde özellikle köylerde hem zorunlu olmadığı için hem de maddi imkânsızlıklardan ötürü ilköğrenimden sonra öğrenime devam edemeyecekler için ilköğretimin yükümlülüğü belirtilmiş; fertlerin hem kendilerine hem de vatanlarına faydalı olarak yetişmelerinin amaçlandığı ifade edilmiştir.

Bu kanun gereğince hazırlanan 1913, 1914 tarihli programa göre ilkokulların haftalık ders çizelgesi tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı

Dersler	1.s	2.s	3.s	4.s	5.s	6.s
Elifba	12	-	-	-	-	-
Kur'an-ı Kerim, Malumat-ı Diniye	1	4	4	4	3	3
Musahabat-ı Ahlakiye (Ahlak Sohbetleri)	3	2	2	1	1	1
Kıraat	3	3	2	2	2	2
İmla	-	1	1	1	1	1
Ezber (İnşat, tarihi temsiller)	1	1	1	1	1	1
Yazı (Sülüs ve Rika)	-	-	1	1	1	1
Sarf ve Nahiv (Dil Bilgisi)	-	2	2	1	1	1
Tahrir (Yazı)	-	1	1	2	2	2
Tarih	-	2	2	2	2	2
Coğrafya	-	1	1	2	2	2
Hesap	4	3	2	2	2	2
Hendese (Geometri)	-	-	1	1	1	-
Eşya Dersleri	4	2	2	2	2	2
Ziraat	2	2	2	2	2	2
El İşleri	2	2	2	2	2	2
Resim	1	1	1	1	2	2

Musiki	1	1	1	1	1	1
Terbiye-i Bedeniye	2	2	2	2	2	2

(Binbaşoğlu, 2005: 397-398)

Tablo 3'te görüldüğü gibi ilkokulun öğrenim süresi 6 yıla çıkarılmıştır. Bu programlarla birlikte ilkokullara resim, müzik, beden eğitimi, el işleri, sağlık bilgisi gibi derslerin girdiği görülmektedir. Çocuğun doğasını ve çağın eğitim nazariyelerini dikkate alarak yapılan bu uygulama o dönem Osmanlısı için çok önemli bir adım olarak görülmelidir. Ayrıca bu dönemin genel yapısı itibariyle eğitimde millilik göze çarpmaktadır. İttihat ve Terakki iktidarına tekabül eden bu dönemde diğer alanlara olduğu gibi eğitime de millilik damgası vurulmuş, ulusal eğitim slogan haline gelmiş ve devletin yıkılışını ancak eğitim kurtarır anlayışı yerleşmiştir. Programdaki lisan-ı Osmanî, tarih, coğrafya gibi derslerin içeriklerinde de değişimler olmuş, bu derslere milli ve vatani bir özellik kazandırılarak çocuklara vatan ve millet sevgisi verilmek istenmiştir. Bu amaç 1915 tarihli Mekatib-i İptidaiye-i Umumiye Talimatnamesi'yle de örtüşmektedir. Talimatnameye göre ilkokulların amacı; çocuklara hayat için gerekli bilgileri vermek, onları dindar, vatansever, üstün, gayretli birer insan olarak yetiştirmektir (Tazebay, 2000: 24).

2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında İlköğretim:

Osmanlı İmparatorluğu'ndan böyle bir ilköğretim sistemi devralan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ise ilköğretime çok farklı görevler yüklenmiş; Cumhuriyet rejiminin niteliklerine uygun yurttaşlar yetiştirmek asıl amaç olarak görülmüştür. Bu dönemde özellikle ilkokul programlarının temel amacı yeni nesillere Cumhuriyet rejimini, faziletlerini ve gereklerini benimsetmek olmuştur. Bu itibarla ilköğretim okuma-yazma, aritmetik, temizlik vs. gibi temel beceriler kazandırmanın yanında, Cumhuriyetin yeni vatandaşının yetiştirilmesinin eğitimi olarak görülmüş ve bu ideal ilköğretimin en kalıcı hedeflerinden biri olmuştur (Çağlar, 1999: 129-130). Ayrıca Milli Eğitimin temelini oluşturan ilköğretimden, Atatürk ilke ve inkılaplarının topluma, özellikle kırsal kesime ulaştırılmasında bir araç olarak yararlanılmıştır. Bireylere demokrasinin gerektirdiği davranışları kazandırmak, hızla gelişen bilim ve teknoloji doğrultusunda toplumun ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak ve millet bilincini oluşturmak için ilköğretime büyük önem verilmiştir (Kalaycı, 2004: 11,119). Bu amaçlar doğrultusunda ilköğretimde programlar geliştirilmiştir. Cumhuriyet'in ilk ilkokul programı 1924'te hazırlanmış; ardından 1926 ve 1936'da daha kapsamlı ve ülkenin gereklerine uygun programlar hazırlanmıştır.

3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm öğretim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasının ve laik, milli, çağdaş eğitime geçilmesinin ardından programlarda da değişiklikler yapılmıştır. Bu kanun doğrultusunda hazırlanan Cumhuriyetin ilk ilkokul programı 1924'te uygulamaya konulmuştur. 1924 programına göre ilkokulların haftalık ders çizelgesi tablo 4'te sunulmuştur:

Tablo 4: Erkek İlkokullarının Haftalık Ders Dağılım Cetveli

Dersler		1.s	2.s	3.s	4.s	5.s
Türkçe	Elifba	12	-	-	-	-
	Kıraat (İnşat, Temsil)	-	4	3	2	2
	İmla	-	2	2	1	1
	Tahrir	-	1	-	2	2
	Sarf	-	-	-	1	1
	Yazı (Sülüs ve Rika)	-	2	1	1	1
Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri		-	2	2	2	2
Hesap		2	3	3	3	2
Hendese		-	-	-	1	2
Tarih		-	-	1	2	2
Coğrafya		-	-	1	2	2
Tabiat Tetkiki, Ziraat, Hıfzısıhha		4	4	2	2	2
Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye		1	1	1	1	1
Resim		2	2	2	2	2
El İşleri		2	2	2	2	-
Musiki		2	2	2	1	1
Terbiye-i Bedeniye		2	2	2	1	1

(İlkokul Programı, 1924: 3)

Tablo 4'te görüldüğü üzere 1924 programıyla birlikte ilkokulun süresi 6 yıldan 5 yıla indirilmiştir. Ayrıca eski programdaki bazı dersler değiştirilmiş ve yeni dersler konulmuştur. Kur'an-ı Kerim ve malumat-ı diniye dersleri Kur'an-ı Kerim ve din dersleri olarak birleştirilmiş; lisan-ı Osmanî dersi Türkçe olarak; musahabat-ı ahlakiye dersi musahabat-ı ahlakiye ve malumat-ı vataniye (yurt bilgisi) olarak değiştirilmiştir. Eşya dersinin yerine tabiat tetkiki (doğa incelemeleri) dersi konulmuş; talim-i askeri dersi ise programdan çıkarılmıştır. Programda erkek

ve kızlar için ayrı ayrı ders çizelgeleri düzenlenmiştir. Kız öğrenciler için hazırlanan programa ev idaresi; dikiş, biçki ve nakış dersleri eklenmiştir.

Derslerin konuları ise Cumhuriyete ve esaslarına uyarlanmıştır. Örneğin; kıraat dersinde okuma parçalarının ahlaki ve edebi bir mahiyette olması; milli tarihe, İstiklal mücadelesine, Cumhuriyet umdelerine ait parçaların bulundurulması istenmiştir (İlkokul Programı, 1924:9). Tarih dersinde ise; eski Türklerin hayat ve medeniyetleri, İslamiyet'e geçişleri, Anadolu'nun Türkleşmesi gibi milli tarihimizin başlıca olayları; Osmanlı İmparatorluğu tarihi, kültür ve medeniyeti; özellikle de Anadolu'da milli hareketin başlamasıyla Cumhuriyet'in ilanına kadar geçirdiğimiz millî intibah devri ve yeni Türkiye devletinin kurulması gibi konuların eklendiği görülmektedir (İlkokul Programı, 1924: 24-25). Musahabat-ı ahlakiye ve malumat-ı vataniye dersinde de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının sahip oldukları hak ve görevler; devletin hangi esaslar üzerine kurulduğu; vatan, millet, devlet, hükümet, millî hâkimiyet kavramları; Cumhuriyet'in halka faydaları, millî kurtuluş mücadelesi gibi konuların işlenmesi öngörülmüştür (İlkokul Programı, 1924: 35).

Gerek programın genel amaçları gerekse derslerin özel amaçları yoktur. Program dersler ve konulardan ibaret düzenlenmiştir.

Cumhuriyetin ilk ilkokul programı olma özelliğini taşıyan 1924 ilkokul programı daha çok bir geçiş programı özelliği göstermektedir (Tazebay, 2000: 35). Bu nedenle yeni ve ayrıntılı bir program hazırlanma gereği duyulmuştur. Atatürk'ün eğitimle ilgili görüşleri, dünyadaki çağdaş eğitim-öğretim ilkeleri ve özellikle John Dewey gibi yabancı eğitim uzmanların görüş ve önerileri doğrultusunda hazırlanan ilk kapsamlı ilkokul programı sayılabilecek olan program 1926'da uygulamaya konulmuştur. Programda ilkokulların amacı; *genç neslin çevresine etkin bir şekilde uyum sağlamak suretiyle iyi yurttaşlar yetiştirmek* olarak belirtilmiştir (İlkokul Programı, 1926: 3). 1926 programına göre haftalık ders çizelgesi tablo 5'te sunulmuştur:

Tablo 5. Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi

Dersler		1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf	4.Sınıf	5.Sınıf
Türkçe	Alfabe	12	-	-	-	-
	Kıraat	-	4	4	2	2
	İmla	-	3	2	1	1
	Tahrir	-	2	2	2	2
	Gramer	-	-	-	1	1
	Yazı	-	3	2	1	1

Din	-	-	1	1	1
Hayat Bilgisi	4	4	4	-	-
Hesap-Hendese	2	2	3	3	3
Tarih	-	-	-	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2
Tabiat Dersleri	-	-	-	2	2
Eşya Dersleri	-	-	-	-	2
Yurt Bilgisi	-	-	-	2	2
Resim-Elişi	4	4	4	3	3
Musiki	2	2	2	2	1
Jimnastik	2	2	2	2	1
Ev İdaresi (kızlara)	-	-	-	1	1
Dikiş (kızlara)	-	-	-	1	1

(İlkokul Programı, 1926: 5)

Programda 5 yıllık ilköğretim 1. devre (1. 2. ve 3. sınıflar) ve 2. devre (4. ve 5. sınıflar) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Programın en önemli yeniliği ise toplu öğretim yöntemini getirmesidir. Bu doğrultuda özellikle birinci devrede bütün derslerin hayat ve cemiyet mihveri etrafında ve toplu olarak öğretimi esası kabul edilmiştir. Ayrıca eski programlardaki tabiat tetkiki, musahabat, tarih ve coğrafya dersleri hayat bilgisi adı altında toplanmıştır. Programda ilkokulun temel amacından başka her dersin amacı ve hedefi, dersin hedefleri başlığı altında ayrı ayrı belirtilmiştir. Her derse ilişkin öğretim yöntemleri ve kullanılacak araç-gereçlere ilişkin bilgilere de yer verilmiştir. Ayrıca programda gözlem, inceleme, araştırma gibi çağdaş eğitim-öğretim ilkeleri yer almıştır. Derslerin öğrenciyi şahsi çalışmaya teşvik etmesi ve öğrencinin şahsi ilgisine dayanması esasları kabul edilmiştir. Özellikle hayat bilgisi ve yurt bilgisi derslerinin yakın çevre özelliklerinin dikkate alınarak öğretimi de ilke olarak benimsenmiştir (İlkokul Programı, 1926: 3-4). Tablo 5'te de görüldüğü gibi derslerin isimlerinde değişiklik olmuştur. Hesap ve hendese dersleri birleştirilmiş; malumat-ı vataniye dersi de yurt bilgisi olarak değiştirilmiştir. Resim ve elişi dersleri birleştirilmiş ve bu derste çocukların ilgi ve el becerilerini esas alan bir anlayış benimsenmiştir. Programa eşya dersleri adlı ders eklenmiştir. Programda derslerin yalnızca isimleri ve saatleri değiştirilmemiş; içeriklerinde de önemli değişiklikler yapılmıştır. Konular yeni Türk devletinin ve Cumhuriyetin gereklerine göre yeniden düzenlenmiştir. Örneğin; tarih dersinde eski Türk tarihi, Osmanlı tarihi ve medeniyeti

ardından da İstiklal mücadelesi, milli Türk devleti, halifeliğin kaldırılması, laik Cumhuriyet konular eklenmiştir (İlkokul Programı, 1926: 72-74). Yurt bilgisi dersinde ise; vatan ve vatandaş yetiştirmek, çocukları mensup oldukları vatan ve millete uyumlu hale getirmek, demokratik bir devlette vatandaşların hak ve vazifeleri, devlet ve hükümet teşkilatı hakkında bilgi sahibi yapmak vs. amaç ve konular arasında gösterilmiştir (İlkokul Programı, 1926: 82-92).

Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati bu değişikliği şöyle ifade etmiştir: “İlkmekteplerin nazariyeden ziyade ameli tahsil verecek ve çocukları vatanperver, milliyetperver şekilde yetiştirecek surette ıslah etmek lüzumunu görüyoruz” (Başar, 2004:190). Yine Mustafa Necati İstanbul Üniversitesi’nde verilen bir yemekte “Türkiye Cumhuriyeti, kadın erkek hiçbir Türk’ün iyi bir yurttaş olabilmesi için en gerekli olan ilköğretimden yoksun kalmasını uygun bulamaz. Kısa bir zamanda bütün çocuklarımıza iyi bir yurttaş eğitim ve öğretimi vermeye zorunluyuz” şeklinde görüş bildirmiştir (Binbaşoğlu, 1999: 120).

İlkmektepler Talimatnamesi’nde de (1929: 5) ilkokulların amaçları bu yönde ifade edilmiştir:

İlk tahsil çağında bulunan çocukların bedence ve ruhça en salim itiyatlara sahip olmalarını temin edecek bir muhit içinde en lüzumlu bilgileri ve maharetleri kazanmaları; genç neslin okula girdiği ilk günden itibaren içtimai kudret ve kabiliyetçe müterakki bir inkişafı ile yetişerek milli cemiyete ve Türk Cumhuriyetine ruhan ve bedenen en faydalı bir tarzda intibak etmeye azami ehliyet kazanması.

Cumhuriyet dönemine esas olan eğitim ilkelerinin uygulandığı ilk ilkokul programı 1926 programı olmuştur. Cumhuriyetten önceki dönemde amaçlanan yöneticilerin isteklerine boğun eğen bir tebaa eğitiminin aksine 1926 programıyla Cumhuriyetin niteliklerine uygun birer yurttaş yetiştirmek amaçlanmıştır. Bununla birlikte programda çocuk, artık eğitim bilimlileri açısından bir yetişkin gibi değil de bir çocuk olarak görülmeye başlanmıştır (Binbaşoğlu, 1995: 197,195).

1926 programından sonra 1936’da dönemin ihtiyaçları itibariyle programlarda da değişikliklerin yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Programın hazırlanış gerekçesi programın girişinde şu şekilde ifade edilmiştir: “Büyük Önder Atatürk’ün yarattığı Türk devriminin muhtelif hamleleri, Türkiye Cumhuriyeti’nde bütün millet fertlerinin müşterek malları olması lazım gelen yeni ve önemli kıymetler getirdi. Türk devriminin zaruri kıldığı yeni ihtiyaçlar karşısında ilkokul programında da muhtelif bakımlardan yeni değişiklikler yapılması lazım geldi” (İlkokul Programı, 1936: 1). Bu doğrultuda hazırlanan 1936 programında *İlkokulun Hedefleri* başlığı altında CHP’nin ilkelerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bu hedefleri; bilimsizliği gidermek, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve Devrimci yurttaşlar

yetiştirmek, fikri ve bedeni gelişmeye önem vermek, bilgiyi yurttaşa maddi hayatta başarı elde ettiren bir araç hâline getirmek, her türlü yabancı fikirlerden uzak millî ve vatansever olarak yetiştirmek, iyi bir ahlak anlayışı kazandırmak, millî tarihimizi sevdirmek, Türk dilinin millî bir dil hâline gelmesi için çalışmalara devam etmek şeklinde özetlemek mümkündür (İlkokul Programı, 1936: 5-15). CHP programının ulusal eğitim kısmında saptanmış esaslara bakıldığında ilkokulun hedeflerinin bunları gerçekleştirmeye imkân verecek şekilde düzenlendiği görölmektedir. Bu yönüyle programa eskisine nazaran çok farklı ve ileri derecede siyasi bir içerik verildiği söylenebilir. Bunda da *CHP'nin yeni Türk devletinin temeli olduğu* gerekçesine dayanılmıştır (Sakaoğlu, 2003: 212-213).

Programın bir diğer özelliği ise ilkokulun eğitim-öğretim ilkelerinin ilk kez ayrıntılı olarak açıklanmış olmasıdır. Bu ilkelerde öncelikle ilkokulun milli bir eğitim kurumu olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra okulun çocuğu geniş ölçüde faaliyete, yaratmaya sevk edecek canlı bir evre olması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca ilkelerde derslerin çocuğun seviyesine, özelliklerine, yakın evre-yakın zaman ilkelerine göre olması gerektiği, öğrenciye en iyi çalışma yolunun öğretilmesi ve boş zamanlarını iyi bir şekilde kullanma alışkanlığının verilmek istenmesi göze çarpmaktadır (İlkokul Programı, 1936: 17-34). Bu anlayış doğrultusunda hazırlanan programın ders izelgesi tablo 6'da sunulmuştur:

Tablo 6. Haftalık Ders izelgesi

Dersler	1. Devre			2. Devre	
	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	5.sınıf
Türkçe	10	7	7	6	6
Tarih	-	-	-	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2
Yurt Bilgisi	-	-	-	2	1
Tabiat Bilgisi	-	-	-	3	3
Aile Bilgisi	-	-	-	2	2
Hayat Bilgisi	5	6	7	-	-
Hesap-Hendese	4	4	4	4	5
Resim-İş	4	4	4	2	2
Yazı	-	2	1	1	1
Müzik	1	1	1	1	1
Jimnastik	2	2	2	1	1

(İlkokul Programı, 1936: 35)

Dersin hedeflerinin ve kullanılacak araç-gereçlerin ayrı ayrı belirtildiği programda ev idaresi ve dikiş dersleri kaldırılmış yerine aile bilgisi dersi konulmuş; eşya dersleri ve tabiat dersleri tabiat bilgisi adıyla birleştirilmiş; musiki dersi müzik dersi olarak, resim-el işi dersi resim-iş dersi olarak değiştirilmiştir. Alfabe, kıraat, imla, tahrir ve gramer Türkçe adı altında birleştirilmiş; yazı ise; Türkçeden bağımsız bir ders haline getirilmiştir. Programın sonunda ayrıca eğitim ve öğretim sırasında okulun faydalanacağı araç ve gereçler ve bunlara dair açıklamalara yer verilmiştir. Yine sınıf ve okul kütüphaneleri, öğretmen kütüphaneleri, okul ve sınıf sergileri, okul müzeleri ve okulu iş hayatına uygun bir hale getirmek için araç gereçlerle ilgili de bilgilere yer verilmiştir.

Konuları ise 1926 programındaki gibi ilköğretimin amaçlarına uygun şekilde düzenlenmiştir: Örneğin; tarih dersinde Türk milletinin dünya tarihinde yaptığı büyük rolü belirtmek, çocuklarda Türk Milletine karşı içten bir sevgi ve derin bir saygı yaratmak, millî benliklerini hissettirmek, Türk inkılabının anlamı ve önemini kavratmak (İlkokul Programı, 1936: 77-91); yurt bilgisi dersinde ise; millet ifadesini ve Türk milletinin karakterini kavratmak, Türk milletini sevdirmek, saydırmak, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet rejiminin esasını, Türkiye'de nasıl kurulduğunu, bu rejimin başka rejimlere üstünlüğünü, Türkiye'nin hayatı ve geleceği için ne kadar önemli olduğunu kavratmak ve onları Cumhuriyet rejimi için sadık ve fedakâr birer vatandaş olarak yetiştirmek, Türk inkılabının anlamını ve önemini, ülkenin geleceğine yapacağı etkiyi kavratmak, Türkiye'de devlet teşkilatını, Türk vatandaşlarının görevlerini ve haklarını öğretmek amaçlanmıştır (İlkokul Programı, 1936: 103-110).

Sonuç:

Osmanlı'nın son dönemlerinden Cumhuriyetin ilk yıllarına ilkokul programlarının hazırlanışında genellikle dönemlerin siyasal, sosyal yapılarının ve ihtiyaçlarının yön vermiş olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda program geliştirme çalışmaları sıkça gündeme gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda sıbyan mektepleri önceleri sadece Kur'an ve din bilgisi öğretmeyi temel amaç edinmiş iken; zaman içerisinde değişen şartlara ayak uyduramamaya başlayınca ıslahı söz konusu olmuştur. 19. yüzyılın başlarından itibaren başlayan iyileştirme girişimlerinden en önemlilerinden biri ilkokul programı niteliğindeki 1847 talimatı olmuştur. Talimat uyarınca sıbyan okullarına Elifba, Kur'an, Türkçe ahlak risalesi, Türkçe tecvit, ilmihal, Türkçe sözcüklerin okutulup yazdırılması, güzel yazı dersleri konulmuştur. Talimatta Türkçe'nin ve yazının öğretimine önem verildiği görülmektedir. Ayrıca ilkokullarda taş tahta ve divit kullanılması da ilk kez önerilmiştir. 1869'da kabul edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre; ilkokulların programında usul-i cedide ile elifba, Kur'an-ı Kerim, tecvit,

ahlak risalesi, ilmihal, yazı talimi, hesap, tarih-i Osmanî, coğrafya, pratik bilgiler gibi derslerin yer alması öngörülmüştür. Bu nizamname ile hesap, tarih, coğrafya gibi derslerin ilk kez ilkokul programlarında yer aldığı görülmektedir.

Osmanlı devletinde ilköğretim sisteminin 1870'li yıllardan itibaren büyük değişimlere uğramış olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda sıbyan mektepleri iptidailere dönüştürülmüş; usul-i cedide denilen modern öğretim yöntemleri, öğrenci sırası, kara tahta, tebeşir, harita, yer küresi, öğretmen kürsüsü gibi yeni ders araç-gereçleri kullanılmaya başlanmıştır. 1891'de ise ilkokulların ilk ayrıntılı programları hazırlanmıştır. Şehir ve kasaba iptidaileri için 3 yıllık, köy okulları için 4 yıllık program hazırlanmıştır. Bu programlarda tarih, coğrafya, hesap, sarf-ı Osmanî, imla, kıraat, hüsn-i hat gibi dersler eklenmiş; ayrıca derslerin konuları ve içeriklerine de yer verilmiştir. Ancak 1904'te II. Abdülhamit'in istibdat rejimi yıllarında tehlikeli olarak görülen Osmanlı tarihi ve coğrafyası dersleri programlardan çıkarılmıştır. Bu dersler meşrutiyetin ikinci kez ilanından sonra tekrar programa konulmuştur. 1913'te ise ilköğretim geçici yasası kabul edilerek ilköğretimde yeni ve köklü düzenlemelere gidilmiştir. Bu kanunla ilköğretimde zihinsel etkinlikleri geliştirmek ve herkese gerekli olan bilgileri kazandırmak amaçlanmıştır. Kanun ilköğretimi tüm yönleriyle ele aldığı ve ilköğretim için esaslı yenilikler içerdiği için uzun yıllar uygulamada kalmıştır. Bu kanun uyarınca 1913, 1914 yıllarında programın yeniden düzenlendiği görülmektedir. Bu programlarla birlikte ilkokullara resim, müzik, beden eğitimi, el işleri, sağlık bilgisi gibi derslerin girdiği görülmektedir. Zihinsel, bedensel ve ruhsal gelişimi sağlayacak bu derslerin konulması o dönem Osmanlısı için çok önemli bir adım olarak görülmelidir. Bu dönemde eğitimi ve programları Emrullah Efendi, Selim Sırrı, Satı Bey gibi çağın ileri eğitim anlayışını benimseyen eğitimciler yönlendirmiştir. Ayrıca bu dönemin genel yapısı itibariyle eğitimde millilik göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda programdaki lisan-ı Osmanî, tarih, coğrafya gibi derslerle çocuklara vatan ve millet sevgisinin verilmek istendiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan bu ilköğretimi geliştirme çalışmaları; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte rejimin ve gereklerinin yön vermesi sonucu köklü bir değişime uğramıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte tüm alanlarda olduğu gibi eğitimde de hızlı ve köklü bir değişim sürecine girilmiş; Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulüyle milli, laik ve çağdaş bir eğitim sistemi yaratılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda ilköğretime çok farklı görevler yüklenmiş; millet bilinci oluşturmak ve Cumhuriyetin niteliklerine uygun yurttaşlar yetiştirmek amaçlanmıştır. Ayrıca Atatürk ilkelerine bağlı, laik, çağdaş bir insan tipi yaratılmak istenmiştir. Bu amaçları gerçekleştirmek öncelikle ilköğretimle mümkün olacağından ilköğretimde programların geliştirildiğini görmekteyiz. Cumhuriyet'in ilk ilkokul programı

1924'te hazırlanmış; ardından 1926 ve 1936'da daha kapsamlı ve ülkenin gereklerine uygun programlar hazırlanmıştır. Daha çok proje niteliğinde olan 1924 ilkokul programında önceki programda var olan bazı dersler çıkarılmış ve yeni dersler konulmuştur. Kıraat, tarih ve musahabat-ı ahlakiye ve malumat-ı vataniye gibi derslerin konuları ise Cumhuriyete ve esaslarına uyarlanmıştır. İlk kapsamlı ilkokul programı sayılabilecek olan program 1926'da uygulamaya konulmuştur. Programda ilkokulların amacı iyi yurttaşlar yetiştirmek olarak ifade edilmiştir. Yabancı eğitim uzmanlarının görüş ve önerileri dikkate alınarak hazırlanan ve çağdaş eğitim-öğretim ilkelerinin yer aldığı programda hayat bilgisi, yurt bilgisi gibi önemli bir takım dersler eklenmiş; derslerin içerikleri de yeni Türk devletinin ve Cumhuriyetin gereklerine göre düzenlenmiştir. 1926 programından sonra 1936'da dönemin şartlarına göre yeniden hazırlanan 1936 ilkokul programında ilkokulun hedefleri olarak CHP'nin ilkelerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bu yönüyle programa siyasi bir içerik verildiği söylenebilir. Görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlayan ilköğretim reformuna yeni Türkiye devletinin kurulmasıyla beraber çok farklı bir yön ve içerik verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin esasları ve yetiştirmek istediği insan tipi itibarıyla yeni ilkokul programları hazırlanmıştır. Bu bağlamda derslerin amaçları, içerikleri ve öğretim yöntemlerinde de köklü değişikliklerin yapıldığı görülmektedir.

Kaynaklar:

- AKYÜZ, Y. *İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı*. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1151/13510.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2014).
- AKYÜZ, Y. (2005) *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- BAŞAR, E. (2004). *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- BINBAŞIOĞLU, C. (1995) *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi, Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerinde Bir Araştırma*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- BINBAŞIOĞLU, C. (1999) "Eski Milli Eğitim Bakanlarından Mustafa Necati'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. *75 Yılda Eğitim*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 118-121.
- BINBAŞIOĞLU, C. (2005) *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- ÇAĞLAR, A. (1999) 75. Yılında Cumhuriyet'in İlköğretim Birikimi. *75 Yılda Eğitim*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 125-144.
- ERGİN, O. (1939) *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1. İstanbul: Osmanbey Matbaası.
- GÖK, F. (1999) 75 Yılda İnsan Yetiştirme Eğitim ve Devlet. *75 Yılda Eğitim*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1-8.
- İlkmekteplerin Müfredat Programı* (1924). İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları.
- İlkmekteplerin Müfredat Programı* (1926). İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları.
- İlkmektepler Talimatnamesi* (1929). İstanbul: Devlet Basımevi.

İlkokul Programı (1936) İstanbul: Devlet Basımevi.

KALAYCI, N. (2004) *Cumhuriyet Döneminde İlköğretim*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

KODAMAN, B. (1999) *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KOÇER, H. A. (1991) *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

MAHMUT, C. (2002) *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

ÖZALP, R. (1982) *Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923)*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

SAKAOĞLU, N. (2003) *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

TAZEBAY, A. (2000) *İlköğretim Programları ve Gelişmeler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

UNAT, F. R. (1964) *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.